

SOSYAL VE POLİTİK İLİŐKI AğLARIYLA ÇOCUK YURTTAŞLIğI VE ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARINA DAİR BİR LİTERATÜR DEđerLENDİRMEŐİ¹

A Literature Review on Child Citizenship with Social and Political Relationship
Networks Childhood Studies

Tuğba Canbulut*

GeliŐ Tarihi / Received : 21.12.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 22.02.2023

Canbulut, Tuğba (2023), ‘‘Sosyal ve Politik İlişki Ağlarıyla Çocuk YurttatŐlıđı ve Çocukluk Çalışmalarına Dair Bir Literatür Değerlendirmesi’’, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 21, Sayı 81, (KıŐ 2023), ss: 133-161.

133

Öz

Bu çalışma, çocuk ve çocukluk çalışmalarının sistematik olmayan bir incelemesini içerir. Çalışmada çocukların bireysel, toplumsal ve politik özneleşme süreçlerine değinen, çocukları içinde bulunduğu ağlarla ele alan, çocukluk çalışmalarının önemini anlatan ve bu alanda yenilikçi yöntemler arayan çalışmalara odaklanılmıŐtır. Çalışma, çocukluk çalışmalarının kendi kaderini tayin etmesinin önündeki engelleri ele alan literatürü bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Böylece bu engellerin çocukluk çağı çalıŐanları tarafından tartışılması ve yeni araştırma alanlarına yođunlaŐılması için bir zemin oluŐturmayı hedeflemektedir. Çalışmada çocuk ve çocukluk çalışmaları, çocuk katılımı ve ilişki ağlarında çocuk olmak üzere üç ana başlık oluşturulmuştur. Bu baŐlıklar, çocukluğun nasıl, kimler tarafından ve neden incelendiğine, katılımın çeşitli boyutlarına ve çocukları çevreleyen toplumsal birikimin onlarla nasıl etkileşime girdiği konularına konsantre olmaktadır. Çocukluk çalışmaları, çocukların toplumsal eŐsitsizliđine karşı direniŐte önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu alanda yapılmıŐ literatürün değerlendirilmesiyle bilgiyi bir araya getirebilmenin eşitlik umudunu gündemde tutması umulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: çocuk katılımı, özne olarak çocuk, politik katılım, çocukluk çalışmaları

* ArŐ. Gör. Dr. İstanbul Üniversitesi-CerrahpaŐa, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul, Türkiye, tugba.canbulut@iuc.edu.tr, Orcid Numarası: 0000-0002-0055-1684

Res. Ass. Dr. Istanbul University-CerrahpaŐa, Faculty of Health Science, Istanbul, Turkey, tugba.canbulut@iuc.edu.tr; Orcid Number: 0000-0002-0055-1684

Abstract

This study includes an non-systematic examination of child and childhood studies. It has been focused on the studies that refer to children's individual, social and political subjectivity processes, addressing children with their networks, explaining the importance of childhood studies and seeking innovative methods in this field. The study aims to bring together the literature dealing with the barriers to self-determination of childhood studies. Thus, it aims to create a basis for childhood intellectuals to discuss these obstacles and focus on new searches. In the study, three main headings were formed: child and childhood studies, child participation and child in relationship networks. These issues look at how, by whom, and why childhood is studied, the various dimensions of participation, and how the social background surrounding children interacts with them. Childhood studies are seen as an important step in the resistance against children's social inequality. By evaluation the literature in the field of child/childhood studies, it is hoped that bringing the knowledge together will keep the hope of equality on the agenda.

Key Words: child participation, child as subject, political participation, childhood studies

Giriş

Bu çalışmanın en büyük soru işareti bir yetişkinin neden çocukluk çalışmak isteyebileceğidir ki soruyu kime sordüğümüz burada sorudan daha önemlidir. Bir yetişkine neden çocukluk çalışmak istediğini sormakla, bir çocuğa bir yetişkinin neden çocukluk çalışmak isteyebileceğini sormak oldukça farklı araştırma tasarımlarıdır. Ayrıca cevabın da arka planına değinmekte fayda görülmektedir. Bir yetişkinin neden çocukluk çalıştığının açıklanabilmesi dünyaya bakış, yaşanan çocukluk, gözlemlenen çocukluk, içinde bulunulan toplumsal koşullar ve daha birçok etkenle ilişkilidir. Aynı zamanda çalışılan konu her ne olursa olsun çalışmayı yapan kişinin kendi öznelliğini mümkün olduğu kadar geride bırakabilmesi de araştırma etiğinde tartışılan konulardan biridir. Araştırmacının kendine ait olan tüm süreçleri bir kenarda bırakabilmesi mümkün müdür veya bu gerekli midir?

Yukarıda değinilen üç noktaya detaylıca bakarak bu çalışmanın arka planından ve öneminden bahsedilebilir. Birincisi bir yetişkin neden çocukluk çalışır sorusunu kime soruyoruz? Eğer bu soru bir çocuğa diğer bir çocuk tarafından soruluyorsa, söz konusu iletişimin yetişkinlere ulaşması için aradaki mesafe nasıl aşılabılır? Eğer bu soru bir çocuğa yetişkin tarafından soruluyorsa cevaba dair beklentiler veya yönlendirmeler var mıdır? Yahut çocuk cevabı üretme konusunda tamamen özgür müdür? Bu alt sorular çocukların karar vermeye katılımları konusundaki araştırmaların ele alınması bağlamında önemlidir. Buradan bu çalışmada yer alan iki başlığa değinilebilir: çocuk çalışmalarında yöntem ve çocuk katılımı.

İkincisi, bir yetişkin neden çocukluk çalışır? Çocukluk çalışmalarının arka planında neler vardır? Arka plan sorusu bir çocukluk araştırması tasarlayan bir yetişkinin veya çocuğun niyetine, böyle bir araştırmayı gerekli görmeyi etkileyen faktörlere odaklanır. Olası faktörlerden biri dünyaya bakış veya dünya görüşünün çocukları da kapsadığı bir yerde olmasıdır. Bir diğer deyişle çocukluğun araştırma nesnesi haline gelmesine inanan bir dünya görüşüne sahip olmaktır. Bir başka faktör ise yaşanan/yaşanılmış çocukluğun çalışmayı yapana getirdikleri veya ondan götördükleridir. Kendi çocukluğunu kurtarmayı veya gündeme getirmeyi amaçlayan, bu minvalde çocukluk araştırmasının gizli öznesini kendi çocukluk deneyimleri olarak belirleyen araştırmacılar mevcuttur. Öte yandan kendine ait olmayıp gözlemediği çocukluklara dair araştırma yapma arzusu da olabilir. Burada da içinde bulunulan toplumsal koşullar yetişkini çocukluk araştırması yapmaya yönlendirebilir. Toplumsal koşullar çocukluk çalışmanın vicdanla ilişkilendirilmesi, bilimsel olarak öncelikli alan yapılması ve bu bağlamda revaçta olması, bilgi veya politika üretmenin teşvik edilmesi ve daha fazlası olabilir. Bu bağlamlarda çalışma içinde çocuğun özneleşme süreçlerine değinen araştırmalara yer verilmektedir.

Üçüncüsü -ki burası araştırma etiği tartışmasını da beraberinde getiren kısım olarak ele alınabilir- araştırmacının kendine ait her şeyi bir kenara bırakıp çocukluk çalışabilmesi mümkün müdür? Buradaki tartışmalar, kendini bir kenara bırakmak ve araştırmacı gömleğiyle hareket etmenin objektiviteye katkı sunacağı, kendini bir kenarda bırakmanın mümkün olmadığı, dolayısıyla araştırma süreçlerinde araştırmacının kendi duruşunu açıklama gerekliliği, kendine az odaklanıp araştırmacı rolüne ağırlık vererek dengede olma çabası ile devam etmektedir. Geride kalmak olası mıdır, gerekli midir veya ne kadar yapılabilir? Çalışma içinde bu tartışma çocukların ilişki ağlarına değinen araştırmalarla ele alınmaktadır.

Tüm bu sorulara ek olarak kimler çocukluk çalışabilir sorusunu da eklemek bu literatür değerlendirmesinin amacını anlatmak açısından önemlidir. Aslında çocukluğu herkes çalışabilir: her alandan, disiplinden, yaştan, coğrafyadan veya kültürden insanlar. Bu çalışmada kimlerin, hangi amaçlar ve yöntem/tekniklerle neden çocukluk çalıştığı, çocukluk çalışmalarından örneklerle ortaya koyulmaktadır. Çocukluk çalışmalarının genel durumuna bakmanın ötesinde bu çalışmanın amacı, çocukluğun çalışılma biçimlerini ele alarak çocukların toplumsal eşitliklerine, özne olma hallerine, özerkliklerine vurgu yapmaktır. Çocukların, geleceğin yetişkinleri olmalarından daha öte bugünün bireyleri olduklarına inanan bir yerden çocukluk çalışmasına başlamayı

önemsemek gerekiyor. Bu şekilde çocukların kendi gündemlerine göre çeşitli yol haritaları belirleyebilmek ve bu yolla toplumsal eşitliğe katkı sunabilmek mümkün olabilir. Çocukların toplumsal eşitliği meselesini gündemde tutarak çocukluk çalışmak herkesin toplumsal eşitliğini de kapsayan bir bakışa sahiptir.

Çalışma üç temel başlık içermektedir. Birincisi çocukluk çalışmalarında özne çocuğu yakalayabilmeye, çocukluk çalışmanın önemine ve yöntemsel olarak çocukluk çalışmalarına odaklanan çocuk ve çocukluk çalışmaları başlığıdır. İkincisi çocuk katılımıdır. Burada katılımın ne/nasıl olabileceğine kısaca değinildikten sonra, katılım odaklı araştırmacıların yöntem önerileri yer almaktadır. Üçüncüsü çocuğun içinde bulunduğu ilişki ağlarıyla değerlendirilmesidir. Aile, jenerasyon ve eğitim sistemi buranın alt başlıkları olarak belirlenmiştir.

ÇOCUK VE ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARI

Çocukluk alan yazını herhangi biri bizzat çocuklar tarafından yapılmamış (en azından bu çalışma kapsamında rastlanmamış) şekilde oldukça fazla çalışmayı barındırmaktadır. Çünkü takdir etmek gerekir ki “çocuk ve..” diye devam eden konu başlıklarının belki de sınırı bulunmamaktadır. Çocuk bir toplumsal kimlik olarak bilimsel çalışmaların neredeyse her alanında kendine yer bulabilmektedir. Çalışma çokluğuna olumlu bakılmakla birlikte burada, sorun olarak ele alınan durum çocuğun özneleşememe halidir. Yazı kapsamında çocukların özneleşmesinden ne kast edildiği de açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bir çocuğun kendi hayatının öznesi olarak toplumsallaşması, bu yolla çeşitli toplumsal alanlarda faal olması, kendisi ve toplumu adına konuşabilmesi özneleşmenin açılımları olarak ele alınmaktadır. Ayrıca tüm bunlar çocukları oldukları yer ve zamandan, mevcut toplumsal koşullardan hareketle temellendirilmektedir. Sonuçta kendi hayatını kontrol eden aktif çocuklar, kavramsal olarak da aktif çocukluklar oluşmaktadır. Bütün bunların olabilmesi için ise çocukluğun yaşa bağlı ayrımcılıklardan sıyrılmış olarak ve konunun öznesi çocuklarca sosyal bilimlerde tartışılması gerekmektedir. Bu yazıda sürecin neden böyle olamadığının konuyla ilgili çalışmalar değerlendirilerek gösterilmesi hedeflenmektedir.

Özne Olarak Çocuk

Bu çalışma bağlamında çocukların özne olmasına dair sorular oluşturulmuştur. İlk soru: çocuk kimdir? İnal “çocuk ve çocukluğun zaman içinde değişen parametreleri olduğu”ndan bahsetmektedir (2018:11). Westwood vd. (2014), çocuk kavramının esasında yetişkin, genç gibi bir kategori olduğunu

belirtirken, daha kompleks olan arka plana bakmayı önermektedirler. Cohen'e göre ise "çocuklar kamusal alandan ayrılmış ve kendilerine dair özel alana hapsedilmiş, kendilerini yükseltebilecek kural dışı hareket etmeye pek müsaade etmeyen paternalist otoritelere mahkum edilmiş ve yaşadıkları ülkelerin eksik tanımlanmış kısmi yurttaşları (*ill defined partial membership*)" olarak tarif edilmektedir (2005:222).

Başka bir açıdan Hart (2012) farklı toplumlardaki çocukların ve çocukluk algılarının sosyo-kültürel konumları itibariyle ele alınması gerekliliğini ifade etmektedir. Ayrıca çocuk ve yetişkinlik çalışmalarının normatif ayırımından ziyade sosyo kültürel yapıya bakılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Zira bireyin sesinin duyulmasının sosyo-kültürel yapıdan ayrık ele alınamayacağını ifade etmektedir.

İkinci soru: çocuklar kamusal alanın neresindedir? Devamında, çocuklara ait mekanlar var mıdır veya böyle mekanlara ihtiyaç var mıdır? Çocukluk çalışmalarının cevabını bulmaya çalıştığı sorulardan biri de çocuklar ve mekan ilişkisidir. Biggeri vd. (2020:129) bireylerin yerel mekana ve topluluklara ait olduklarının altını çizerler. Bu aidiyet, kimliği olduğu kadar yepabilirlikleri de etkilemektedir. Head (2011) çocuk ve gençlerin katılımında, katılımın büyük ölçüde toplumla ilişkilerin ana akım yönleriyle bağlantısı kesilecek kadar ayrı bir yerleşim bölgesinde gerçekleşmesi halinde bir bütün olarak toplum için kazanılacak çok az şey olacağını belirtmektedir. Johnson (2014) bu tartışmaya yetişkinleri, çocukların yerel alanda özerkleşmelerinin önüne geçmeme göreviyle dahil etmektedir. Çocukların kendilerine ait mekanları konusunda güçlendirilmeleri için diyalog geliştirmede yetişkinleri devreye sokmaktadır. Uyan-Semerci vd. (2012:10) "Çocuğun ilişkilerini kurduğu ve anlamlar yüklediği mekanların çalışılması çocukluğun yaşanış biçimlerini anlama açısından öncelik kazanmaya başlamıştır" vurgusuyla mekanın çocukluk üzerindeki etkisine dikkat çekmektedirler.

Çocukluğun yaşanış biçimlerine Percy-Smith (2016) ile devam edilebilir. Ona göre çocukların aktif yurttaşlığı tartışmasında üç alana yoğunlaşılabilir: mahalle, okul ve yerel hizmetler. Bu üçü arasında mahalleye odaklanıp, mahalleyi çocuklar için bir kamusal alan olarak görmenin ve projeler üzerinden değil toplumla bütünleşmiş bir içermenin önemine değinmektedir. Çünkü çocukların ve gençlerin hayatlarını şekillendiren kararların çoğunun, daha resmi karar alma bağlamlarındansa günlük yaşamda verilmesi tercih edilir. Çocukların mekanına dair Webster vd. (2021:203) ise mekanı sanal olarak ele almakta, sosyal ağlara odaklanmakta ve çevrimiçi sosyal ağları iyi oluş haliyle ilişkilendirmektedirler.

Çocukluk Çalışmak Neden Önemli?

Çocuklukla ilgili sosyal araştırmalara neden ihtiyaç duyulduğuna dair Qvortrup vd.'nin (2009) çocukluk paradigmasında belirledikleri beş maddeye değinilebilir. Bu maddelerin ilki çalışmaya dair itici gücün sosyal sorunlara cevap verme amacı veya politikalar olmadığı normal çocukluk çalışmalarıdır. İkinci olarak sosyalleşmede gelenekselliğin dışına çıkılmasına dair çalışmalar kritiktir ki sosyalleşme sadece yetişkinleşmeyle olmaz. Çocuğun sosyalleşmesi de önemlidir. Üçüncü maddede, çocukların kapasite yoksunu olma meselesi sorgulanıp özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Dördüncü maddede çocukların ve çocukluğun yalnızca aile ve mekanın bir parçası olmayıp, aynı zamanda daha geniş toplumsal fırsat ve kısıtlamalarla karşılaştıklarına dikkat çekilmektedir. Beşte vurgulanan ise çocuklar insandır ve sosyolojik-antropolojik herhangi bir araştırmanın içinde sadece insan olarak var olmalıdırlar. Belirli yöntemler gerektiren başka bir türe ait değildirler.

Qvortrup'ın (2009) çocukların yetişkinliğe yolculuk süreci olarak görülmesinin önemli bir sorun olduğuna dair vurgusu da önemlidir. Çocukların kendilerine dair beklentilerinin de yetişkinleşme ile kurgulanmamasını, kendilerine özgü yapılar inşa edebilme gücüne sahip oldukları bilgisinin köreltilmemesini önermektedir. Bu konuda Truscott vd.'nin (2019:26) şu aktarımı önemlidir: “Çocuklara gerçek bir katılım deneyimi sunmaya çalışırken, iktidar nosyonlarına dikkat etmek çok önemlidir. Katılımcı yaklaşımlar, yetişkin ve çocuk arasındaki güç dengesizliklerini azaltmayı amaçlayabilir. Öte yandan, böyle dinamikler, çeşitli örtülü dinamikler sebebiyle çocukların sesleri veya perspektifleri geçersiz kılınırsa zararlı olabilir”.

Honig ise çocuğu alternatif olarak görmek yerine çocuklarla çocukluk arasında bir ilişki kurmaya çalışmaktadır: Bu bağlamda şu soruları sormaktadır: “çocukluk çalışmaları için çocuk nedir, çocukluk ne kadarlık bir süreyi kapsamaktadır, çocukluk çocukların mı çocukluğun mu meselesidir, araştırma alanının uluslararası karakteri zaten çoğul çocukluklardan bahsetmeyi gerektirmez mi, çocukluk tek tek çocukların ortak yönlerini kapsayabilir mi, bu araştırmaların araştırma nesnesi kimdir?” (2009:62).

Yöntemsel Olarak Çocukluk Çalışmaları

Çocukluğa/gençliğe dair bir araştırmanın kitlesini tanımlayabilmesi önemlidir. Öztan'a göre “çocuk/genç olmak biyolojik olmaktan öte toplumsal ve siyasal bir tahayyüldür ve tarihsel serüveni boyunca sosyo-kültürel ve politik düzlemde farklı şekillerde algılanmış ve kavramsallaştırılmıştır.” (2013:3).

Lange ve Mierendorff (2009) çocukluk çalışmalarında yöntem konulu çalışmalarında, çocukluk çalışmalarını dört başlık altında değerlendirmektedirler. Bunlar, çocuk grubunu bir istatistiksel birim olarak ele alan kantitatif yaklaşımlar, çocuk perspektifiyle hareket eden kalitatif yaklaşımlar, gözlemler ve doküman analizleridir. Kantitatif yaklaşımlar, çocuğu görünür kılmayı amaçlayan resmi veri setleri, ikincil analizler ve çocuk anketlerini içerir. Bunlar makro analizlerdir. Araştırmacıların makro analizlerden çocuk verisini çektiklerinde, çocuk nüfusuna ait sosyal pozisyonu görüp çocukların günlük yaşam deneyimlerine dair çeşitliliğin yakalanabilmesi mümkün olmaktadır. Kalitatif yaklaşımlar, çocukların bakış açıları ve dünya görüşleri üzerine bir pencere açma imkanı sağlar. Burada çocuk pasif değil aktiftir. Araştırmacılara göre mülakatlar insan zihninin farklı bölümlerini aktive edeceğinden çocuklarla yapılacak mülakatların onların hayatlarına dair detayları görebilmek adına değerli bir teknik olduğunu söyleyip kalitatif yaklaşımın çocukluğun modernizasyonuna ve eşit olmayan çocukluklara göz atma imkanı sağladığını belirtmekte ve çocukların biyografilerini yeniden inşa etmenin söz konusu olabileceğini eklemektedirler. Üçüncü başlık olan gözlem, içerikten anlama veya bireysellikten performansa doğru bir gidişatın izlenmesidir. Dördüncü başlık olarak doküman analizi ise aslında yazılı söylemlerin analiz edilmesidir. Görüldüğü üzere çocukluğa dair araştırma tasarımı ile diğer araştırma tasarımları arasında fark yoktur. Oluşturulmaya çalışılan bu fark çocukların eşitsiz konumunu pekiştirmektedir.

Thomas (2021:6) çocukların araştırma yapmaları konusundaki yetkin olup olmamalarına dair tartışmada hem yetkinlik hem de iyi araştırmadan ne kastedildiğinin sorgulanması gerektiğini iddia etmiştir: “Çocukların kendi araştırma anlayışları, kendi amaçları ve yaklaşımları olabilir. Bir çocuğun araştırma projesinin ne amacının ne de değerlendirme kriterlerinin yetişkin ile aynı olduğunu varsaymamalıdır.”

Bu bağlamda şunları önermektedir:

- “1. Çocuklar, bir insan olarak herhangi bir araştırmanın herhangi bir kısmında yer almalarına dair doğrudan görüş belirtme hakkını kendilerinde tutarlar.
2. Çocuklar ve çocukluğa dair çalışmaların farklı teorik soruları, metodolojik yönelimleri ve etik varsayımları vardır. Sadece bir haklar söylemi içinde çalışılması indirgemeci bir durumdur.
3. Çocukluğa dair en yararlı tanımlama çocuğun etkileşime açık bir birey olarak ele alınması şeklinde yapılandır.

4. Araştırma yapılmasının sebebi, henüz bilinmeyen bir şeyi bulmak veya bilindiği sanılan ama emin olunamayan bir şeyi test etmektir. Yani her araştırma yapma sebebi bir sosyal teori geliştirmek değildir. Bu durumda çocukların araştırma yapmaları sosyal teori geliştiremeyecekleri varsayımıyla engellenmemelidir. Ayrıca çocuklar da sosyal teori geliştirebilir ama ne çocuklar ne de yetişkinler bunu yapmak zorunda değildir.
5. Çocukların liderliğinde tasarlanan araştırmaların akademik dergilerde yer alması pek olası değilse de mutlaka akademik bir okuyucu kitlesi mevcuttur. Çocukların liderliğindeki araştırma sonuçlarının çoğu, muhtemelen çocukların kendileri, okuldaki veya diğer ortamlardaki akranları ve belki de değişim taleplerinin ele alındığı politika yapıcılar ve hizmet sağlayıcılar tarafından tüketilecektir.
6. Çocukların araştırma yürütmelerine dair tartışmanın kutuplaşması verimsiz bir tartışmadır. Önemli sorular, hangi çocukların hangi koşullarda ne tür araştırmalar yapmaya yetkili olduğu ve hangi çocukların araştırma yapmak isteyebileceği ve bağlam içinde de bunun onların yararına olup olmayacağıdır. Kaldı ki sosyal araştırma yürütme yeterliliği yaşla birlikte gelmez; çoğu yetişkin böyle becerilere sahip değildir. Tecrübe, deneyim üzerine derinlemesine düşünme ve daha büyük deneyime sahip başkalarından öğrenmeyle birlikte gelir. Çocukların araştırma süreçlerine aktif katılımı, fırsatlara sahip olan çocuklar için yaşam deneyimlerinin az ya da çok önemli bir parçasıdır.” (Thomas, 2021:11-13)

Yöntem tartışmasına katılımcı eylem araştırması (*participatory action research-PAR*) ile devam edilebilir. Katılımcı eylem araştırması bir araştırma tasarımı olarak aktif öznelere ön plana çıkarmaktadır. Bireyin, kendi içinde bulunduğu durumu kendi farkındalığı, içinde bulunduğu ilişki ağları ve özgün ifade biçimiyle ele alabileceği araştırmaların sürdürülmesini gündeme getirmektedir. Hart'a göre, “katılımcı araştırmayı gerçekleştirme sürecinde katılımcılar sadece hayatlarındaki pratik bir problemle ilgili bazı koşulları dönüştürmekle kalmaz, aynı zamanda kendilerini genel durumları hakkında eğitir, böylece gelecekteki eylem için kendilerini daha genel olarak güçlendirirler... Özetle, bir araştırmacı kendi sosyal değişim teorisi hakkında açık bir şekilde katılımcı eylem araştırmasına girmeli ve bunu kendisinin bir zaman çizelgesinde ısrar etmek yerine katılımcılarla demokratik bir şekilde paylaşmaya hazır olmalıdır.” (1992:16) Katılımcı uygulamalar için bir rehber niteliğindeki çalışmasında Bell (2011) çocukların çocukluk çalışmalarının

üreticisi olacaklarına dair farkındalığın yüksek olması gerektiğini savunmaktadır.

Katılımcı eylem araştırmasının çocuk-çocukluk çalışmasındaki yerine dair ise alan yazın anlatısına bakıldığında üç araştırma dikkat çekmektedir. Birincisi Jupp-Kina'nın (2014) kolaylaştırıcı olarak sürece dahil olduğu atölyeler serisidir. Ona göre her ne kadar odak nokta daha katılımcı olmasa da göz ardı edilen durum katılım sürecini kolaylaştıran insanlarla katılımcılar arasındaki ilişkinin irdelenmesidir. Bu nedenle Jupp-Kina (2014) araştırmasında söz konusu kolaylaştırıcıların karşılaştıkları zorlukları açığa çıkarmaya çalışmakta ve katılımı anlama ve deneyimlemenin etkilerine odaklanmaktadır.

İkinci olarak katılımcı araştırmayı çocuklarla kurulan bir ortaklık olarak ele alan Eckhoff'un (2019) temel merakı çocuk katılımının veri toplama aşamasından analize doğru nasıl genişletileceğidir. Eckhoff sadece çocuklar tarafından oluşturulan görüntüleri veri olarak kullanan bir araştırma yapmıştır. Ama veri analizini asıl araştırmacı olarak kendi sorumluluğuna almıştır. Çalışma sırasında birlikte çalıştığı küçük çocukların analiz edilecek verilerin, yani kameraya kaydettikleri görüntülerin ve videoların nerede kullanılacağına dair bir bilgiye sahip olup olmamaları, araştırmacı için bir soru işaretidir.

Son örnek çalışmada ise Larkins vd. (2014) katılımcı araştırma meselesini tamamen çocuklarca yapılan araştırmalar bağlamında tartışmaktadırlar. Çocuklarca yapılabilecek araştırmaların önünü açmak için şu maddelerden bahsetmektedirler:

1. Çocukların kendi seçimleri ve ilgi alanlarına göre değişen aşamalardan oluşan araştırmaları göz önünde bulundurmak.
2. Çocuklara ve gençlere ihtiyaç duydukları desteği vermek ki böylece araştırmaya istedikleri şekilde girebilmeleri ve araştırmayı diledikleri gibi yönetebilmeleri için onlara imkan sunmuş olmak.
3. Bir grup içindeki farklı gençler için yöntemleri uyarlamak ve farklı etkinlikler sağlamak.
4. Güven oluşturmak.
5. Fikirlerde değer farklılıklarını kabul edip, anlaşmalarına yönelik çözümler üretmek.

6. Yetişkinlerin otoriter olmayan rehberlik dışında geri adım atmasını sağlamak.
7. Eğlenmenin her konuyu ilgi çekici hale getireceği düşüncesiyle hareket edip, eğlenmek.

Şüphesiz katılımcı eylem araştırması ile tasarlanan nice araştırma bulunmaktadır. Buraya dahil edilen üç araştırmanın seçilme gerekçeleri ise katılımcı eylem araştırmasını çocuk-çocukluk çalışmaları bağlamında değerlendirmeleri ve (kronolojiden bağımsız olarak) yetişkin kolaylaştırıcılığından çocukların en aktif özne oldukları tasarımlara doğru bir gidişat izlemeye izin vermeleridir.

ÇOCUK KATILIMI

Katılımın demokrasi ile bir ilişkisi bulunduğunu göz önünde bulundurarak çocuk katılımını ele almak önemlidir. Demokrasi konusundaki alan yazının genişliğinin farkında olarak ve tüm yazına saygı duyarak buradaki kısa değinmenin anlayışla karşılanacağı umulmaktadır. Alkire (2008:7) demokrasi yoluyla temsilin refahı artırabileceğini söylemektedir. Demokrasi gerçekten refahın artması veya iyileşmesi için tek çözüm müdür? Bu konuda Arambala'ya (2019:104) kulak vermek önemlidir: “Demokrasi, bireyin özgürlüğünün gelişimine gerçekten izin veren tek kurum olmasa bile, en iyisidir. İşleyen bir demokraside herkes kalkınma için dayanak görevi gören siyasi ve sivil haklara sahip olarak kabul edilir. Kalkınma için bu siyasi ve sivil hakların önemi yadsınamaz.” Demokratik tartışmalar sırasında neler tartışıldığını, müzakere gündemini kimin belirlediğini, nelerin müzakere kapsamı dışında tutulduğunu, tartışmanın çerçevesinin nasıl belirlendiğini, tartışmaya kimlerin katıldığını, katılımın nasıl düzenlendiğini, katılmak için gerekli olan kaynak ve yeterlilikleri analiz etmeyi öneren Bonvin vd. (2018:964-5-6) bu sorgulamalarının demokrasi ve çocuk katılımı ilişkisi için de önemli olduğu belirtmektedir.

Hammersley ve Traianou (2017:99) katılımı, “insanların kendileri için neyin en iyi olduğu konusunda karar vermede özgür olmaları gerektiği görüşü, başka bir ifadeyle kendi yaşamları üzerinde kontrol sahibi olmalarının yaygın bir biçimde kabul gördüğü bir ilke” olarak tanımlamaktadır. Peki çocuklar toplumsal hayata katılıyor mu ve bu bağlamda aktif yurttaşlar mı? Bu soruların cevabı çocuk katılımı çalışmalarında aranabilir.

Çocuk katılımı konusundaki bilgi birikimine önemli katkıları olan Hart ile

katılım tartışması başlatılabilir. Hart'ın birkaç çalışmasını kendi içinde anlamlı bir şekilde şöyle aktarmak mümkündür: Hart'a (1992) göre dünyada çocuk hakları meselesi konuşulmaya başlandığından beri çocukların kendileri adına konuşmalarına dair farkındalık artmaktadır fakat burada sömürüye dikkat etmek önemlidir. Bu bağlamda çocukların katılım yeteneklerini etkileyen faktörleri ise şöyle sıralamaktadır:

- Sosyal ve duygusal gelişim,
- Perspektif kazanma yeteneğinin geliştirilmesi,
- Sınıf farklılıklarının neden olduğu eşitsizliklerin giderilmesi,
- Toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı eşitsizliklerin giderilmesi.

Hart'ın (1992) katılım konusundaki çalışmalarını takip edenlerin aklına ilk gelen sekiz basamaklı katılım merdivenidir. İlk basamakta manipülasyon yer almaktadır. Bu basamağa göre, çocuk bir eylemin bir parçasıdır. Ama sorunun ne olduğunu bilmez. Bu durumda yetişkin çocuğun yeteneklerinin farkında değildir. Ya da, çocuklardan fikir alınır ama fikrin yetişkin tarafından nasıl kullanılacağını çocuklar bilmez. Bir başka manipülasyon biçimi de çocukların fikri alınarak yapılan çalışmaların raporu yazılırken sadece raporu yazan yetişkinin adının raporda yer almasıdır. İkincisi, çocuklar yetişkinin kendi görüşünü desteklemek üzere, dekoratif eşya olarak görülmektedir. Üçüncü basamak tokenizmdir. Burada çocuk katılımı tamamen semboliktir. Çocukların görünür olmaları gereken zamanlarda kısa süreliğine onları görünür kılmak şeklindedir. Dördüncü basamakta görev verilmiş ve bilgilendirilmiş çocuklara değinilir. Çocuklar içinde buldukları projelerin niyetini bilirler, projelere katılımları konusunda kimin karar alıcı olduğunu bilirler. Dekoratif olmaktan daha anlamlı rolleri vardır, proje kendilerine açıklanır ve katılma konusunda gönüllü olurlar. Beşinci basamak danışılmış ve bilgilendirilmiş çocukları içerir. Yetişkinler tarafından yürütülen bir projede çocuklar danışman olarak yer alırlar. Gençler bazen büyük bir bütünlük içinde yetişkinler için danışman olarak çalışırlar. Proje yetişkinler tarafından tasarlanıp yürütülür, ancak çocuklar süreci anlar ve onların görüşleri ciddiye alınır. Altıncı basamak yetişkince kurgulanan, çocuklarla birlikte karar verilen durumlara işaret eder. Başlangıç noktası yetişkin olan projelerde sürecin çocuklarla birlikte yürütülmesi söz konusudur. Merdivenin bu (altıncı) basamağı gerçek katılımdır, çünkü böyle projeler yetişkinler tarafından başlatılsa da, karar verme gençlerle paylaşılmaktadır. Birçok topluluk projesi belirli bir yaş grubu tarafından kullanılmak üzere tasarlanmamıştır, ancak herkes tarafından

paylaşılmalıdır. Yedinci basamakta çocuklarca kurgulanan ve yönetilen işlerden bahsedilir. Başlangıç noktası ve süreç yöneticisi çocuklar olan işlerdir. Son basamakta çocuklarca kurgulanan, yetişkinlerle birlikte karar verilen durumlar mevcuttur. Başlangıç noktası çocuklar olan projelerde sürece çocukların kontrolünde yetişkinlerin dahil edilmesi söz konusudur.

Merdiven, çocuklar adına karar verilen bir noktadan çocukların organize ettiği karar süreçlerine doğru giden bir çizgiye sahiptir. Çocuk katılımını değerlendirirken bu basamaklarla kavramsallaştırmalar oluşturulabileceğini ileri sürmektedir. Şüphesiz bu basamaklar ve merdivenin hiyerarşi içermesi gibi durumlar katılım merdiveni kavramsallaştırmasına getirilen eleştirilerdir. Hart ilerleyen bir çalışmada, modelin hangi katılım türlerini içerdiğini, neden metafor olarak seçildiğini, neden konuyla ilgili bir çalışma yaptığını ve aldığı eleştirileri değerlendirmiştir. Hart'a göre (2008), toplumsal alanda çocuk katılımı genişletilerek düşünülmesi, katılım çocuklar için projeler oluşturmanın ötesinde ele alınmalı, çocukların gündelik hayatlarında katılım yer almalı ve çocuğu hem kendi yaş grupları hem de yetişkinlerden ayıran sistemlere sorgulayıcı bakılmalıdır. Merdiveni hiyerarşik yapısı nedeniyle eleştirenler için Hart (2008), merdivenin dizi/sıra içerdiğini ama katılım sürecinin başlı başına bir tırmanma olduğunu belirtmektedir. Merdivenin performans yerine yeterlilik ölçeği olarak düşünülmesini önermekte ve çocuklar ve gençlerin yarıştan ziyade, başkalarıyla etkileşim içinde olma yetkinliğine ve güvenine sahip olduklarını hissetmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ama iktidardaki çocuğun en üst seviyede olmasının kaçınılmazlığının da altını çizmektedir. Merdiven metaforuna getirilen eleştirilerden biri de son basamakla ilgilidir. Basamağın yetişkin olmaksızın karar verme sürecine dönüştürülmesi gerektiğini savunanlara karşı Hart (2008), yurttaşlığın güçten ziyade kendi düşüncelerimize başkalarını davet edebilmek olduğunu söylemektedir. Ayrıca, katılımın varlığını veya derecesini ölçmek için merdivenin kullanılmasına karşı olduğunu, metafora katkı sağlayarak yeni -daha- uygun değerlendirme yöntemlerinin bulunması gerektiğini belirtmektedir. Merdivenin evrensel bir dili olmadığını da kabul etmekte, bireysel ve kolektivist toplumlardaki gelişim süreçlerine göre basamakların değişiklik ve çeşitlilik içerebileceğini söylemektedir. Ayrıca kültürel farklılıkların da göz önünde bulundurulması gerekliliğine, evrensel çocuk haklarından önce her kültürün haklar belgesi yayınlamasının önemine vurgu yapmaktadır. Bütün bunlar doğrultusunda merdiven metaforunun amacına yeteri kadar hizmet ettiğini ve artık devrinin bittiğini, katılım çalışmalarında yeni yollara gidilmesi gerektiğini söylemektedir.

Hart gibi Thomas da çocuk katılımı alanına önemli katkılar sağlamış bir sosyal bilimcidir. Thomas (2007) çocuk katılımını anlamak için katılım tiplerine, sosyal ve politik katılıma, temsili ve katılımcı demokrasiye, oy hakkı ve bu haktan daha fazla neler olabileceğine değinilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Herhangi bir sosyal veya politik katılım durumunda mevcut kurumların katılıma dair sosyal içerme sağlayıp sağlayamayacaklarını da tartışmaktadır. Mevcut kurumların çocuk katılımına açılması durumuna hazır olup olmadıklarının sorgulanması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, çocuk katılımının yetişkin katılımını taklit ettiğini belirtmektedir. Burada dikkat çektiği bir durum taklidin gerçek siyasette yer almayı sağlamayıydır. Bütün bunlardan yola çıkarak sosyal hayata dair katılımın politik alana göre daha efektif olabileceğinin altını çizmektedir:

“Katılım” kategorisine girmesine rağmen, çocuklarla ve gençlerle daha açık politik uygulamalardan bazıları geleneksel politik yapıları karakteristik olarak taklit eder. Örnekler, dünyanın birçok yerinde değişen derecelerde başarı ile kurulmuş gençlik konseyleri ve çocuk parlamentoları olabilir. ‘Mimic’ uygun bir kelimedir, çünkü böyle kurumları normalde ‘yetişkin’ demokratik yapılardan ayıran şey, sonuçta oyların gerçek siyaset dünyasında dikkate alınmamasıdır. Aynı zamanda temsili kurumlarda şekillendirilmelerine rağmen, bunlar genellikle temsili de değildir. Benzeri aktivitelerin gerçek siyasi etkisi hafif olma eğilimindedir.” (Thomas, 2007:207)

Thomas (2007:214-5) daha geniş alanlarda çocuk katılımını tartışmak üzere bir dizi maddeden bahsetmektedir. Bu maddelerde, diğer aile üyeleriyle etkileşim halindeki yani müzakere içindeki çocukluğa, kurum bakımında olan çocukların önemli kararlara dahil edilmelerine, okullardaki hiyerarşinin demokrasiyle yer değiştirmesine, kamusal alanlarda çocukların göz ardı edilmemeleri veya reddedilmemelerine dair çalışmalar geliştirmeye, çocukların yetişkin uzantısı olarak görülmediği topluluk ve sivil alanın genişlemesine, çocuklar için faaliyet sağlayıp katılımı bir kültür olarak edinmeyen sivil alanların daralması veya katılım kültürüyle donanmalarına, çocukların örgütlenmelerine ve politik haklarının genişlemesine değinmektedir.

Katılımın hangi şekillerde oluşabileceğini maddelerle anlatan bu çalışmasına ek olarak ilerleyen yıllarda çocuk katılımı temalı çalışmalarına devam eden Thomas (2021:5), çocukların araştırma yapmak için yetkin olduklarını, araştırma yürütmenin çocukların katılım haklarına uygun bir eylem olduğunu, çocukların epistemik olarak çocuklar hakkında araştırma yapmaya uygun olduklarını ve araştırma yürütmenin onları güçlendireceğini belirtmektedir.

Hart ve Thomas gibi Biggeri vd. (2006) de çocukların tanımlanabilir yeteneklere sahip özneler ve kendi kimliklerini belirleme sürecinin aktif katılımcıları olduklarını teorik olarak tartışmak gerektiğine; çocuklara ilişkin yeteneklerin listesini oluşturabilmeye yönelik bir metod belirleme ihtiyacına değinmektedirler. Percy-Smith de (2006) katılımı ele alırken, dünyaya dair kararların sadece politikacılar veya profesyonellerce verilmediğini ve günlük hayatın akışındaki eylemlerle de şekillendiğini belirtmektedir. Crowley (2014) de benzer şekilde çocukların geleceğine değil bugünlerine, mevcut hayatlarına bakmanın önemine değinmektedir. Çocuğun neye önem verdiğini, ne elde etmeye çalıştığını bilmenin çocuklarla ilgili kurumsal yapıları da daha işlevsel kılacağını ve bu yapıların sürdürülebilirliklerini artıracığını iddia etmektedir. Percy-Smith (2016) katılımın, içerme olarak görüldüğünü ve böylece katılanların pasif yurttaş haline getirildiğini, oysa tartışmanın aktif yurttaşlığa doğru çekilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca çocukların kendilerini aktif yurttaş olarak görmelerinin kendilerini yönetmeleri ile mümkün olacağını iddia etmektedir. Bunun için ise toplumsal alanda çocukların yapısal konumlarının değişmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Westwood vd. (2014)'ne göre çocuk katılımı tanımlanırken çok boyutluluğa dikkat edilmelidir. Bunun için ise;

- Çocuklar ve gençler kendi amaçları hakkında karar verebilmeli,
- Uygulamalar, politikalar, yapılar, kaynakların yeniden dağılması konularında genç insanların etkisi olması yönünde bir değişim olmalıdır.

Çocukların ekonomik ve politik karar alma süreçlerinden dışlanmaları konusunda göçmen çocuk örneği üzerinden yapılan dışlanmayı eleştiren Westwood vd. (2014) bu örnekte olduğu gibi bazı çocukların yetişkinlere yakın sorumluluklar aldığı durumların neden genele yayılmadığını sorgulamaktadır. Karataş'a (2016:39) göre çocukların katılım süreçlerine dair kurumsal düzeyde sıkça yapılan temel bir yanlış, çocuk ve genç katılımının faaliyetlere katılım ile sınırlandırılması ve katılım düzeyinin böyle ölçülmeye çalışılmasıdır. Diğer bir sorun ise katılımı sağlamak için yürütülen işlemlerin ve çalışmaların izlenmesi ve değerlendirilmesi konusunda var olan eksikliklerdir. Bunlara ek olarak katılımıda değişmez bir reçetenin olmadığına vurgu yapmaktadır. Şu durumda çocukların kendi hayatlarının özneleri olma hali ve katılımı bizzat şekillendirmelerine çıkan bir yol söz konusudur. Bu yola dair çeşitli denemeleri gündeme getirmeye çalışan birkaç çalışmadan bahsetmek önemli görülmektedir:

Chiappero-Martinetti vd. (2017:144), politikanın ötekilerle beraber oluşturulmasının önemine değinmektedirler. Böylece, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın anlamlı bir şekilde üstesinden gelinebileceğini belirtmektedirler. Dolayısıyla çocukların bütün bu sürecin önemli öznelere olduklarını işaret etmektedirler. Bray ve Nakata (2019) çalışmalarında, çocuk figürünün demokratik siyasette kurucu bir rol oynadığı yolları yakalamayı amaçlamışlardır. Çocukların seçim kurumlarından resmi olarak dışlanmış olmalarına rağmen, temsili politikanın kurucu birer parçası olduklarını ve bu konuda dengeyi kurmanın modern demokrasinin bitmeyen görevi olduğunu vurgulamaktadırlar. Cudjoe vd. (2020) saha odaklı çalışmalarında, Gana’da çocuk koruma toplantılarına katılan çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, çocukların güvenliklerini ve refahlarını geliştirmenin daha iyi yollarını belirlemek için karar verme sürecine nasıl dahil olduklarını araştırarak çocuk koruma literatürüne katkıda bulunmayı amaçlamışlardır. Gana’daki çocuklar kendilerini ilgilendiren kararlar alınan vaka değerlendirme toplantılarına genel olarak katılmamakta, katılsalar bile çocukların, yetişkinlerle yapılan toplantılarda söz sahibi olmalarına izin verilmemektedir. Bunun en önemli sebebi olarak ülkedeki kültürel uygulamalar gösterilmektedir. Çocukların çocuk koruma toplantılarındaki konumunu ise işbirlikçi olmayan danışman olarak yorumlamaktadırlar. Garcia vd. (2020) gençlik katılımının belirli bir bağlamda nasıl ortaya çıktığına değil, (siyah) kızların yaşadıkları deneyimlerle ilgili açıklamalarından ortaya çıkan çeşitli katılım biçimlerini kapsayan geniş bir tanıma odaklanmaktadırlar. Dahası, toplum tarafından okunabilir olan sınırlı gençlik katılımı biçimlerinin, siyah kızların kendi toplumlarında oynadıkları önemli rolleri kabul etmekte başarısız olduğunu iddia etmektedirler. Zira çalışmaya katılan siyah kızların anlatıları, çoğunlukla cinsiyetlendirilmiş ve ırkçı klişeleri sürdüren biçimdedir. Beyaz olan/olmayan gençlerin katılımlarını vurgulayan çalışmaların önemli oranda mevcut olduğunu ama siyah kızların katılımcı deneyimlerini inceleyen çalışmaların son derece sınırlı olduğunu ifade etmektedirler. Araştırmalarından yola çıkarak siyah kızların katılımı, “Bireysel ve toplu etkileri olan zararlı kalıp yargılarla mücadele etmek için güçlendirici bir yol,

- Topluluklarındaki değişimine yön vermek için bir müdahale aracı,
- Gelecek benlikleri ve yaşam yörüngelerini hayal etmek için bir kılavuz” olarak gördüklerini belirtmektedirler (Garcia vd., 2020:1489).

Hatton’a (2014) göre sadece dinlemeye değil aynı zamanda yapısal olarak onlara cevap vermeye de özen gösteren bir katılım anlamlıdır. Katılımın bir araya getirici olması gerektiği öz düşüncesiyle model önerisine iletişim kurmak,

dinlemek ve cevaplamak şeklinde üç temel nokta belirlemiştir. Çocukların toplumsal eşitliği inancı katılımın bir araya getirici olması gerekliliği inancını da beraberinde getirmektedir. Sadece dinlemek değil, dinlerkenki tutumun da çocuk katılımını teşvik etmesi, çocuklar için cesaretlendirici olması önemlidir. Politika ile çocukların ilişkisi, politik katılım ve politika belgelerinde çocuklara ayrılan yer bağlamlarında kurulmaktadır.

Powell vd. (2020:5) politika incelemeleri çalışmalarında çocuk güvenliğinin çağdaş politika içinde nasıl kavramsallaştırıldığı, temsil edildiği ve farklı organizasyonel bağlamlarda nasıl işletildiğinin daha iyi anlaşılması gerektiği konusuna değinmektedirler. Buradan hareketle politikanın sadece bir kavram olmadığı, ilişkilendiği bireyle yeniden kurgulanan ve bu anlamda yaşayan/yaşanan bir süreç olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Çocuklar da böylece politikanın dönüştürücüleri olarak ele alınabilmektedirler.

Olk (2009:188) çocuk refahının kuşaklar arası çalışmaların zenginleşmesiyle daha da detaylandırılabilceğine inanmakta ve kuşaklar arası adaletin sağlanabilmesi için bazı sorulara odaklanılması gerektiğini belirtmektedir: “Kaynakların kuşaklar arası dağılımında çocuklar marjinal grup mudur? Yaşlanan toplumda çocuklar, kendilerinden yaşça ileri olanlar tarafından sömürülmekte midir? Çocuklar için bir sosyal adalet var mıdır? Kuşaklar arası talep ve görevler sisteminde, çocuklar ve çocukluk nasıl yer almaktadır? Kuşaklar arası adalet kavramları nelerdir, kavramlar çocuklarla ve çocuklukla nasıl ilişkilidir?”

Devlet-aile ve çocuk ilişkisi çocuk katılımı bağlamında hem bir sosyal ve politik katılım meselesidir, hem de her ikisi de değildir. Devletin çocukları konumlandırma şekli onları ailelerine bağlamaktadır. Aile nasıl bir sistemin içindeyse çocuk da kabaca o sistemin bir paydaşı halindedir. Bu durumda aile, çocukla devlet arasında bir aracı kurumdur. Fakat çocukların ailelerini (ebeveynler), ebeveynlerin de (kısmen) çocuklarını seçebilme durumları (en azından biyolojik ailelerde) mümkün değildir. Bu durumda iki grubu birbirine bağımlı hale getirmemek, birbirleri üzerinden iyilik hali/refaha erişme ihtimallerini ortadan kaldırmak önemlidir ve devlet görevidir. Aynı zamanda çocuklar, alan yazında çeşitli bağlamlarda toplumsal hayatın bir parçası olarak yerlerini almaktayken, devletin bir yurttaşı olmaları konusunda daha fazla akademik desteğe ihtiyaç duymaktadırlar.

İLİŞKİ AĞLARI İÇİNDE ÇOCUK

‘Çevresi içinde birey’ sosyal bilimlerde bireyin sosyal varlığını ve konumunu ele almak için oldukça elverişli bir kavramsallaştırma. Sosyal bir bütün

olarak bireye yaklaşmak onu bir ağ sistemine yerleştirmektir. Burada çocukların hangi ağlarla çevrelenip ilişkilendiğine değinen çalışmalara yer verilecektir.

Bakım Veren Olarak Aileyle ilişkiler

Ailenin kimlerden oluştuğu sorusunun aile tiplerine göre cevapları oldukça yaygın bilinen -hatta temel addedilen- bir bilgidir. Peki aile, kendisini oluşturan bireylerin özerkliğine ne kadar imkan vermektedir? Çocuk ve çocukluk kimin alanıdır? Bu sorular ışığında çocukluğu, çocuğun içinde bulunduğu ve bakım alma ilişkisi kurduğu aile-hane ile ele alan çalışmalara bakmak önemlidir.

Çocuklar hayatlarının bir kısmında kendilerine bakım veren birtakım yetişkinlerin vesayeti altındadırlar. Yetişkinle ilişkilene konusunda bakım veren kimliğini değerlendirmek bu vesayeti de tartışmaya açabilecektir.

Öncelikle, aileye dayalı ebeveynlik sistemi var oldukça devletin ailedeki her bireyi bir bütün olarak toplumsal uzlaşmanın parçası haline getirmesi muhtemeldir. Bu durumda aile içinde var olan çocukluğun özünde çatışmaya dayalı herhangi bir kuramsal tartışmanın içine çekilememesi ve dahası, aileye uyum sağlaması beklenen bir birey olması söz konusudur. Aile, çocuğun kendini ifade alanını sınırlayan bir işlevi barındırabilir. İkincisi, örneğin Jensen'in (2009) belirttiği gibi aile formlarının çeşitlenmesi durumu çocukların bireyselleşip özgürleşmesine katkı sağlayamayabilir. Yani aile formunun/tipinin değişmesi çocuğun kendine ait bir alan yaratmasının önüne geçebilmekte veya bu süreci geciktirebilmektedir. Bu durumda çocuklar, kendileri için ayrı bir sistem yaratan yetişkinlere uyum sağlamak yoluyla yine kendilerini ifade edebilecek alanın daraltılmasına maruz kalmaktadırlar. Son olarak çocukların ailenin diğer fertleri için anlamına bakmak önemlidir: Çocuk, ailedeki diğer bireylerin hayatları ve rolleri için ne ifade etmektedir? Ailenin diğer bireyleri, bir çocuğun kendilerine katılmasını neden istemektedir? Çocuğun dahil olduğu/edildiği ailedeki diğer bireyler, çocuk üzerinden hangi rolleri üstlenmektedir? Bu bağlamda insanların neden çocukları olmalı sorusunun altı tekrar çizilebilir.

Çocukluk çalışmalarında her çocuğun aileden özerk olarak biricikliğine dikkat çeken çalışmalarında Yousefzadeh vd. (2018:720) şu soruyu sormaktadır: "Tek beden herkese uyar mı?" Bu bağlamda çocuk gelişimi de üç boyutta değerlendirilmektedirler: Birinci boyut çocuk büyümesi ile ilgilidir ve büyüme çok yönlü bir kavram olarak ele alınır. İkincisi çocuk çevresiyle birlikte bir analiz birimidir. Üçüncüsü ve önceki kavramla ilgili olarak, çocuklar ve

onların büyümesi hakkındaki anlayış sadece bağlamlara ve coğrafyalara değil, aynı zamanda kültürlerle de duyarlıdır. Tüm bu boyutların, bakım verenin yapabilirlikleri konusunda bir çerçeve sunduğu ileri sürülmektedir. Benzer şekilde, Hart ve Brando da (2018:298) çocuk gelişimin sürecinde bakım verenlerin önemli bir paydaş olduklarının ve gelişim konusunda yetenek odaklı olmanın onlarla da konuşulması gerektiğinin altını çizmektedirler.

Çocuk bakımına yönelik politikalar gözden geçirilirken Aran vd. tarafından (2016) yürütülen çalışma giderek yoğunlaşan kentsel bir ortamda, özellikle fiziksel alan -bakım merkezinin iç ve dış alanı- gereksinimleri ile ilgili bazı bağlayıcı düzenlemelerin etkisini değerlendirmekte ve özellikle fiyatlara bakarak bu tür düzenlemelerin dağıtıcı etkisini ele almaktadır. Nitekim kurallar içinde var olan örneğin bahçe düzenlemesini sağlayabilen merkezlerin diğerlerine göre yüksek kayıt ücretlerine sahip olması kayıt olacak çocukların sosyo-ekonomik seviyelerinden kaynaklı bir eşitsizliğe maruz kalmasına sebep olmaktadır. Eşitsizlikle mücadelenin çocuk refahının sağlanmasındaki yönlerden sadece biri olduğunu iddia eden Potsi vd. (2015) İtalya'daki çocuklar üzerine yaptıkları çalışmaları, çocukların parasal olmayan diğer alanlara yönelik yoksunluğu irdellemektedirler. Bakımdaki önemli bir noktanın hane halkının refahı olduğunun altını çizmektedirler. Yerkes ve Javornik de (2019) ebeveynlerin çocuk bakımını düzenlemeye yönelik gerçek fırsatlarını ve politika tasarımının cinsiyet ve sınıf boyunca değişen etkilerini ortaya koyabilen politikalara odaklanması gerekliliğine değinmektedir.

Woodhead'e (2009) göre çocuk gelişimini bir süreç olarak gören bakış açısının sıklıkla göz ardı ettiği şey, gelişim süreçlerinde çocukların yaşlarına göre bir öncelik verilmesinin doğal olmamasıdır. Dünyanın birçok bölgesinde, bir çocuğun yaşı geleneksel olarak çocukluğunu şekillendiren en göze çarpan faktör değildir. Etnik köken, sosyal sınıf/kast, cinsiyet, günlük aktiviteler, değer verme ve saygılı davranılma yöntemlerindeki farklılıklar çok daha güçlü belirleyicilerdir. Yani, kısıtlayıcı/genişletici durumları çocuğun -sadece- yaşına göre belirlemek çocukluk çalışmaları için yetersiz kalmaktadır. Çocuk gelişiminin farklı kültürel biçimleri olabileceğini, evrensel standartların oluşturulmasının bazı kültürel noktaları gözden kaçırabileceğini belirtmektedir. Ayrıca farklı kültürlerin çocuk gelişimi üzerindeki etkisini görmezden gelmenin bir çeşit küresel yargılama olduğunu söylemektedir. Fakat kültürel arka planların çocukların aleyhine işlediği çocuklukların da var olabileceği bilinmektedir. Bu sebeple kültüre duyarlılık kadar iyilik haline ket vuran kültür üzerinde baskı oluşturabilecek bir evrensellikten bahsedilebilmelidir. Toplum ve kültüre göre değişen çocukluk algısının, çocukların herhangi bir

ihmal ve istismara maruz kalmalarına engel olabilecek evrensel standartları içerebilmesi minvalindeki evrensel çocuktan bahsedilebilmelidir.

Jenerasyon Temsilcisi Olarak Çocuk

Jenerasyon çocukluk çalışmalarında dikkat çeken bir kavramdır. Burada yaşa bağlı geliştirilen sosyal ilişkilere odaklanılmaktadır. Burada ağırlıklı olarak çocuklar ve yetişkinler arasındaki ilişkinin asimetrisine dikkat çeken Alanen'in (2009) çalışmasına bakılabilir. Alanen'i değindiği iki temel nokta bulunmaktadır. Birincisi çocuklar ve ebeveynler arasındaki ilişki, diğeri ise jenerasyon çalışmalarının toplumsal cinsiyet çalışmalarından neler öğrenebileceği tartışmasıdır. Alanen (2009:165) ebeveyn-çocuk ilişkisinin tek yönlü olmadığını şöyle anlatmaktadır: "Konumsal performansın ve kimliğin birbirine bağımlılığı, tek taraflı olarak, ebeveynlikten çocukluğa gibi çalışmaz. İlginç bir şekilde, aile örneğinde, çocuk pozisyonunun sahibinin konumsal performansına karşılık gelen terim, muhtemelen çocuk-ebeveyn ilişkisini anlamak için kültürel olarak normatif temelin tek yönlü olma eğiliminde olmasından kaynaklı hem günlük hem sosyolojik söylemde eksiktir. Mantıken çocukluk ebeveynlik için gerekli karşı terim olacaktır." İkinci olarak "cinsiyet- toplumsal cinsiyet ayrımının toplumsal cinsiyetin detaylandırılmasına yönelik muazzam teorik verimliliği, toplumsal ve ilişkisel bir fenomen olarak jenerasyonun paralel terimler kullanarak uygun bir şekilde teorize edilebileceğini düşündürmektedir." (Alanen, 2009:170) Bir diğer deyişle Alanen (2009:168) çocukların da toplumsal cinsiyetleri olduğunu ancak (çocukluk çalışmalarında) toplumsal cinsiyet kavramının faydasının bunun ötesinde olduğunu söylemektedir. Hem toplumsal cinsiyet hem de jenerasyon, ilişkisel kavramlardır. Erkekler- kadınlar gibi çocuklar-yetişkinler de birbirleriyle ilişki içinde konumlandırılmış iki toplumsal kategoridir; birincisi toplumsal cinsiyet ilişkisinde ikincisi jenerasyonlar arası ilişkide adlandırılır. Toplumsal cinsiyetin ilişkisel mantığı üzerinde durularak, daha net bir ilişkisel jenerasyon anlayışı da geliştirilebilir.

Yine çocuk yetişkin ilişkisinde yönü yaşlılara çeviren bir araştırmaya da değinilmelidir. Qvortrup (2009)'a göre toplumdaki yaşlıların özellikle teknolojiye hakim olamamalarından ötürü çocuklara göre dezavantajlı olmaları söz konusudur. Buna nazaran en eski nesil sayı olarak artmakta ve prensip olarak da giderek daha fazla siyasi güç kazanmaktadır. Çözüm önerisi ise jenerasyonlar arasındaki ilişkileri yapısal formlar olarak incelemektir. Günceli yakalayabilmek konusunda avantaj olarak görülen bu durumun gerçek bir avantaj olup olmamasına dair bir tespit yapmak önemlidir. Bu bakış açısı iki şekilde yorumlanabilir; biri gündemi yakalayabilme dönemini içeren bir

yaş aralığının varlığında mutabık olmak; diğeri bu trendi yakalayamayanların sosyal katılım konusunda ellerinin bağlı olduğunu kabul etmektir. Bu çalışma kapsamında, teknolojik gelişme veya bilgi/deneyim birikimi konularından herhangi birinin öteki oluşturması konusunda bir itiraz mevcuttur. Bu itiraz, çalışmanın çocukları bir sebeple öteki konumuna getirmek, sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına sebep olmak, politik birer birey olmalarına engel olmak konularındaki itirazına da yön göstermektedir.

Eğitim sisteminde Çocuk

Eğitim birçok alanın ortak çalışma konusu olduğundan çocuklar ve eğitim ilişkisini anlatan neredeyse sayısız metne ulaşmak mümkündür. Buranın sorgusu ise eğitimin çocukların yapabilirliklerine olan katkılarıdır. Eğitim sistemi içinde olmak çocuklara kendilerini kalkındırabilmeleri, özne olarak özgürleşebilmeleri adına neler katar? Bu bağlamda eğitimi çocuk odaklı olmak, yetenek geliştirme ve eşitsizlikle mücadeleye katkı sağlamak açısından ele alan çalışmalardan bazılarından bahsedilebilir.

Çocuk odaklılık buradaki birincil ve kapsayıcı bir kavram olarak esasında bütün çalışmaların alt metninde yer almaktadır. Özellikle değinilebilecek olan ise Wang'ın çalışmasıdır. Wang (2014) Çin'de uygulanan Su Zhi eğitim politikası ve yapabilirlik yaklaşımı arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Çin eğitim sisteminde uzun zamandır var olan sınav odaklılığın yerini alan Su Zhi politikasının -kısmen- öğrenci yapabilirliğini dikkate aldığı sonucuna varmaktadır. Su Zhi'nin eğitim reformu tasarımı olarak güçlü bir politik karar olduğunun altını çizen Wang, politika üretmekle politikayı uygulanabilir kılmak arasındaki farka değinmektedir. Karar almak değil, politikayı uygulanabilir hale getirmek meselesine odaklanılması gerektiğini savunmaktadır. Harrevelde ve Singh (2008:223) ise eğitimin potansiyeli ortaya çıkarabilme şeklinde bir politik uygulamaya dönüşmesini savunmaktadır. Hart da (1992) iyi kurgulanmış bir eğitim sistemi ile sosyal yeterlilik, sorumluluğun gelişimi, toplumsal kalkınmaya ve politik selfdeterminasyona katkı sağlanabileceğinin altını çizmektedir. Burada aile ve okul ikileminin yersiz olduğunu, ailenin iç etkileşimin yüksek olduğu bir yer olması sebebiyle dışarıdan doğrudan ulaşılabilir olmadığını, okulların ise çocuklar için oluşturulmuş toplumsal alanlar olarak katılım için önemli olduklarına vurgu yapmaktadır. Okulların toplumsal alan olma haline sosyal adaleti sağlama tartışmasını ekleyen Vaughan (2016) hedefini müfredat ve pedagoji dışında okulun yapısal yönlerine çevirmektedir. Öne sürdüğü, yapabilirlik yaklaşımının, özellikle bu tür müfredat dışı faktörler açısından, öğrencilerde okullaşma ve sosyal adalet değerleri arasındaki ilişkiyi keşfetmek için yeni

bir çerçeve sunabildiğidir. Özellikle, okulun sosyo-ekonomik çeşitliliğini müfredat içeriği, pedagoji ve okuldaki örgütsel kültüre ek olarak önemli bir faktör olarak değerlendirmek için güçlü bir durum vardır. Temel bir soru, eğitimin toplumdaki yapısal eşitsizlikleri nasıl pekiştirebileceği veya dönüştürebileceğidir. Okulun müfredat dışı değişkenlerindeki çeşitliliğin öğrencilerin yurttaşlık kurguları üzerinde etkili olduğu söyleyen çalışmasında Vaughan (2016:219) okullardaki sosyo-ekonomik çeşitliliğin çocukların toplumsal hayatta karşı karşıya kalacakları eşitsizliklere hazır hale gelmesini sağlayabileceğini de belirtmektedir. Vaughan'ın eşitsizlik vurgusunu eğitimin toplumsal eşitsizlikle mücadeleye olan katkısını yoksulluk, toplumsal cinsiyet, ırka dayalı ayrımcılık üzerinden ele alan çalışmalarla değerlendirmek yerinde olacaktır.

Hart (2019:583) çalışmasında eğitime erişim ve eğitimin çıktıları bağlamındaki sosyal adalet ve eşitlik temelli tartışmasını şöyle kurgulamaktadır: “Kalkınma gündemlerinin temel kaygısı, eğitim süreçlerinin daha büyük sosyal adalete nasıl katkıda bulunabileceğidir. İnsanlar kaliteli eğitim alabildiklerinde yoksulluk döngüsünden kurtulabilirler. Dolayısıyla eğitim eşitsizlikleri azaltmaya ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmaya yardımcı olur.”

Loots ve Walker (2016) da eğitimde yapabilirliklere dayalı bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının yöntemini yüksek öğrenim bazında tartışmaktadırlar. Bu bağlamda yaptıkları araştırmalarında eğitim ortamlarının toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği pekiştirici rolünü eleştirmektedirler. Yüksek öğrenimin toplumsal cinsiyete dayalı normlar ve uygulamalardan arındığı takdirde insanlara büyük fırsatlar sunacağına altını çizmektedirler. Bu nedenle, bu çalışma aracılığıyla, toplumsal cinsiyete dayalı temsil ve katılımın ötesinde insani gelişme göstergeleri yaratarak sosyal adalet hedeflerini aktif bir şekilde takip etmek için toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını yetenekler açısından araştıran çalışmaların artırılmasını önermektedirler. Toplumsal cinsiyet tartışmasına eğitimin araçsal rolleri bağlamında yorum getiren Mok ve Jeong şunu söylemektedirler: “Toplumsal cinsiyet eşitliğinin eğitim amacımız olduğunu varsayalım. Sadece öğrencilere öğretmek yeterli mi? Ülkenin sosyal, kültürel ve eğitimsel iklimlerini önceden dikkate almak gerekir. Aksi takdirde, böyle bir değerlendirme yapılmayan bir eğitim politikası cinsiyet eşitsizliğinin durumunu kötüleştirebilir.” (2016:508-9).

Brossard-Børhaug (2012), başka bir eşitsizlik biçimi olan ırkçılığa odaklanır. İrkçılık karşıtı eğitimin olumsuz asimetric güç ilişkilerine karşı koyması

bağlamında önemli olduğunu söylemektedir. Bu tasarımla çeşitli eşitsizlik biçimlerinin de ortadan kaldırılmasının mümkün olduğuna vurgu yapmaktadır. Irkçılık karşıtı öğrenmenin eşitlik ve farklılık hakkındaki fikirleri sorgulamaya yöneltmesine dikkat çekmektedir. Brossard-Børhaug'a göre (2012:404):

“Farklılıklar mutlaka eşitsizlik anlamına gelmez; aksine büyük bir zenginlik ve çeşitlilik kaynağı olabilirler. Irkçılık karşıtlığı, kültürel farklılıkları teşvik ederek bunu şiddetle savunur. Yine de yetenek seti azaltılırken kültürel farklılıklar eşitsizliğe dönüşebilir. Çoğunluk dilinden farklı bir ana dili olan bir öğrenci, çoğunluk dilini kendi ana dili pahasına öğrenirken büyük bir kapasite yoksunluğu yaşayacaktır.” Irkçılık karşıtı olmanın, kültürel hoşgörü, entegrasyon veya toplumsal bütünlük gibi tartışmaların ötesinde yapabilirliklerin genişletilmesiyle ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Çoğunluğun, kamusal alanda diğerlerini kabul etme isteği şeklinde tasarlanan bu tartışmaların yapabilirlikleri kısıtlayıcı olduğunun altını çizmektedir. Bu noktada eğitimin kısıtlayıcılığa sebep olmamak adına ne derece evrensel ne derece yerel kodlarla kurgulanması gerektiğine dair tekrar düşünülmesi gerekmektedir.

154

Evrensel ve yerel tartışmasında örneğin Clark ve Fennell (2014:444) kamu kurumlarının evrensel ilkelere dayandırılması gerekliliğini söylemektedir. Öte yandan, eğitim kurumları bağlamında ise yerel düzeyi anlamlı bulan Manion ve Menashy (2013:234) ise eğitim politikasının ulusal olarak düzenlenmesi halinde yerelin bilgisine üstten bakılmadan çocukların içinde buldukları sisteme yaklaşılabilirliğinin altını çizmektedirler. Burada ulusal/evrensel eğitim ile milli/empyralist eğitim olmayı birbirinden ayırt etmenin önemine inanılmaktadır. Ulusal olması milli olması ve ideolojilerle bezenmesi anlamına gelmediği gibi evrensel olması da herhangi bir uluslararası gücün baskısı altında kalmamasını ifade etmektedir. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, kız çocukların okula gönderilmesine yönelik kısıtlamaları olan bir yapıda bu sorunu evrensel eğitim ilkeleri ile bertaraf etmek mümkünken, bütün çocukların aynı olmadığı ve kültürlerin göz ardı edilmediği bir sistemin de ulusal politikalarla çözüme kavuşturulması mümkündür. Yani herhangi bir politikanın çocukları üzerindeki etkisinde bağlam önemlidir.

SONUÇ

Çalışmada çocuklarla ilgili geleneksel sosyalleşme perspektifine eleştirel bakılmıştır, çocukların kapasite yoksunu olma meselesine soru işaretleri bırakılmıştır ve çocuklar içinde buldukları toplumsal alanın bir parçası olarak görülmüştür. Bu çalışmada çocukluğun çalışılması gerektiğine inanan yetişkin akılla değil, çocuklara dair süreçler hakkındaki merakla hareket edilmektedir.

Çocukluğa dair bir araştırmanın merak/çıkış noktası ile başka bir konu arasında bir fark görülmemektedir. Bir diğer deyişle, çocukların toplumsal alandaki eşit konumlarına erişebilmeleri için bir araştırmanın konusu haline getirilmeleri ile başka herhangi bir grubun çalışılması birbirinden farklı değildir. Çocuklara özgü kırılğanlıklar elbette hassasiyetle ele alınmak suretiyle diğer bütün gruplarda olduğu gibi çocukların da etkileme ve dönüştürme gücü her daim göz önünde bulundurulmaktadır. Böylece çocukluğun toplumsal eşitlik anlamında yeniden inşasına katkı sağlanabileceği de umulmaktadır.

Bu çalışmada yer verilen çocuk ve çocuklukla ilgili metinlerin ele alınışlarındaki en önemli kriter çocukların toplumsal eşitliğini tartışmaya açabilmek olmuştur. Çocuklar kendi hayatlarının öznesi olarak görülebilmelidirler. Bunu tartışmaya açan alan yazın bilgisi göstermektedir ki her bir çocuğun kendi içinde bulunduğu koşullara göre değerlendirilmesi ve bununla birlikte çocukluğa dair kolektif bilgi üretimini sağlamaya çalışılması önemlidir. Çocukların varlıklarını iddia edebilmeleri, ses/sözlerini çıkarabilmeleri toplumsal eşitlik ve adaletin önemli bir bileşenidir. Çalışma ile çocukların kendi koşullarında şekillenen üretkenlikleriyle toplumsal hayatın birer parçası olarak ele alınmaları gündeme getirilmek istenmiştir. Çocuk ve gençlerin söylemlerinin yetişkinlerce dikkate alınmasına ve yetişkin gündemi içindeki tutuluşuna/kayboluşuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Metin boyunca kenara bırakılan soru işaretleri başka araştırmalara ışık tutabilirse çocukların politik katılımları ve yurttaşlıklarının çocuklar tarafından tartışılacağı günlere doğru gidileceğine dair olan motivasyonla çalışmayı sonlandırmak araştırmacı olarak çocukların toplumsal eşitliğine inancımın bir parçasıdır. Kuralların birlikte konabildiği, birlikte yapılandırılmış, fikir birliğinin baştan sağlandığı bir anlaşmanın katılımdaki karşılığına dair farkındalıkla çocuklara dair bu çalışmanın kaygısı, son sözü çocukların söylemesi değil, bütün sözlerin yaş, cinsiyet gibi ayrımlardan arındırılarak birlikte üretilebilmesidir. Bu bağlamda çalışmanın son sözü böyle üretimlerin çocuk politikası geliştirmeye katkı sağlayan aktüel ve akademik bir zemine sahip olmasının çocuk hareketi açısından önemli bir ihtiyaç olduğudur.

DİPNOT

1 Metin çocukların politik katılımlarına değinen doktora tezimin alan yazın verilerinin bir kısmından sistematik olmayan şekilde derlenmiştir.

KAYNAKÇA

Aran, Meltem A./ Boudet, Ana/ Maria, M./ Aktakke, Nazlı (2016), “Can Regulations Make It More Difficult to Serve the Poor? The Case of

Childcare Services in Istanbul, Turkey” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt: 17, Sayı: 4) 558-582

Alanen, Leena (2009), “Generational Order” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael-Sebastian Honig. (Palgrave Macmillan) 159- 174.

Alkire, Sabina (2008), Amartya Sen, *Oxford Poverty&Human Development Initiative (OPHI)*

Arambala, Gerry, Flores (2019), “Violence and Human Development: A Perspective From Amartya Sen” *International Journal of Politicsand Security*, (Cilt:1, Sayı:1) 97-110

Bell, Margaret (2011), *Promoting children’s rights in social work and Social Care. A Guide to Participatory practice* (Jessica Kingsley Publishers)

Biggeri, Mario/ Ferrannini, Andrea/ Arciprete, Caterina (2020), “ Local Communities and Capability Evolution: The Core of human Developmen Processes” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:19, Sayı:2) 126-146.

Biggeri, Mario/ Bibanora, Renato/ MAriani, Stefano/ Manchini, Leonardo (2006), “Children Conceptualizing their Capabilities: Result of a Survey Conducted During the First Children’s World Congress on Child Labour” *Journal of Human Development* (Cilt:7, Sayı:1) 59-83.

Bonvin, Jean-Michel/ Laruffa, Francesco/ Rosenstein, Emilie (2018), “Towards a Critical Sociology of Democracy: The Potential of the Capability Approach” *Critical Sociolog*, (Cilt:44, Sayı:6) 953-968

Bray, Daniel/ Nakata, S. (2019), “The figure of the child in democratic politics” *Contemporary Political Theory*, (Cilt:19/Sayı: 1) 20-37

Brossard-Børhaug, Frederique (2012), “Rethinking Antiracist Education in the Light of the Capability Approach” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:13, Sayı:3) 397- 413

Chiappero-Martinetti, Enrica/ Budd, Christopher/ Houghton Ziegler, Rafael (2017), “Social Innovation and the Capability Approach— Introduction

to the Special Issue” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:18, Sayı:2) 141- 147

Clark, David A./Fennell, Shailaja (2014), “Democratic Freedoms, Capabilities and Public Provision: A Defence and Some Possible Extensions” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:15, Sayı:4) 437-447

Cohen, Elizabeth (2005), “Neither Seen Nor Heard: Children’s Citizenship in Contemporary Democracies” *Citizenship Studies*, (Cilt:9, Sayı:2) 221-240

Crowley, Anne (2014), “Evaluating the Impact of Children’s Participation in Public Decision-Making” *Participation, Citizenship and Intergenerational Relations in Children and Young People’s Lives Children and Adults in Conversation*, Editörler: Joanne Westwood, Cath Larkins, Dan Moxon, Yasmin Perry, Nigel Thomas. (Palgrave Macmillan): 29-42

Cudjoe, Ebenezer/ Uggerhoj, Lars/ Abdullah, Alhassan (2020), “We are consultants, not collaborators Young people’s experiences with T child protection meetings in Ghana” *Children and Youth Services Review*. (Cilt:109) 1-8.

Eckhoff, Angela (2019), “Participation takes Many forms: Exploring the Frameworks Surrounding Children’s Engagement in participatory Research” *Participatory Research with Young Children*, Editör: Angela Eckhoff (Springer Yayınları): 3-20.

Garcia, Patricia/ Henrique Fernandez, Cecilia/ Jackson, Aahley (2020), “Counternarratives of Youth Participation Among Black Girls” *Youth and Society*, (Cilt: 52, Sayı:8) 1479-1500, Doi: 10.171/0707/40401441181X8X181882244738

Hammersley, Martin/ Traianou, Anna (2017), *Nitel Araştırmalarda Etik İhtilaflı Konular ve Bağlam*, Çevirenler: Sibel Balcı, Berat Ahi. (Anı Yayıncılık)

Harrevel, Robert/ Singh, Michael (2008), “Amartya Sen’s Capability Approach and the Brokering of Learning Provision for Young Adults” *Vocations and Learning*, (Cilt:1) 211-226. Doi: 10.1007/s12186-008-9012-3

Hart, Carolina, Sarojini (2012) “Closing the Capabilities Gap: Renegotiating Social Justice for the Young” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:13, Sayı:3) 513-515, Doi: 10.1080/19452829.2012.695106

Hart, Carolina, Sarojini (2019), “Education, inequality and social justice: A critical analysis applying the Sen-Bourdieu Analytical Framework” *Policy Futures in Education*, (Cilt:1715) 582-598. Doi: 10.1177/1478210318809758

Hart, Carolina, Sarojini/ Brando, Nicolas (2018), “A Capability approach to childrens’s well-being, agency and participatory rigths in education” *European Journal of Education*, (Cilt: 53) 293- 309

Hart, Roger (1992), “*Children’s Participation from Citizenship*” UNICEF International Child Development Centre.

Hart, Roger (2008), “*Stepping Back from the Ladder: Reflections on a Model of Participatory Work with Children Participation and Learning*” Editör: A. Reid. (Springer): 19-31.

158

Hatton, Amanda (2014), “Shallow democracy: In Other people’s Shoes- Listening to the Voice” *Participation, Citizenship and Itergenerational Relations in Children and Young People’s Lives Children and Adults in Conversation*, Editörler: Joanne Westwood, Cath Larkins, Dan Moxon, Yasmin Perry, Nigel Thomas, (Palgrave Macmillan): 43-53

Headı Brian (2011), “Why not ask hem? Mapping and promoting Youth Participation” *Children and Youth Services Review*, (Cilt: 33) 541-547.

Honig, Michael- Sebastian (2009), “How Is the Child Constituted in Childhood Studies?” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, 2009, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael-Sebastian Honig. (Palgrave Macmillan): 62-77.

İnal, Kemal (2018), *Çocuk Hakları ve Siyaset* (Yeni İnsan Yayınevi)

Jensen, An-Magritt (2009), Pluralizatıon of Family Forms” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael- Sebastian Honig. (Palgrave Macmillan): 140-155.

Johnson, Vicky (2014), “Change-Scape Theory: Applications in Participatory Practice” *Participation, Citizenship and Intergenerational Relations in Children and Young People’s Lives Children and Adults in Conversation*, Editörler: Joanne Westwood, Cath Larkins, Dan Moxon, Yasmin Perry, Nigel Thomas, (Palgrave Macmillan): 94-108.

Jupp-Kina, Victoria (2014), “Making the Invisible Visible: Using Participatory Action Research as a Means to Uncover Hidden Barriers in Children and Young People’s Participation” *Participation, Citizenship and Intergenerational Relations in Children and Young People’s Lives Children and Adults in Conversation*, 2014, Editörler: Joanne Westwood, Cath Larkins, Dan Moxon, Yasmin Perry, Nigel Thomas, (Palgrave Macmillan): 54-64.

Karataş, Kasım (2016), “Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çocuk ve Gençlerin Katılımı” *Çocuk Katılımı*, Editör: Ercüment Erbay, (Nobel Yayınları): 29-49

Lange, Andreas/ Mierendorff, Johanna (2009), “Method and Methodology in Childhood Research” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael-Sebastian Honig, (Palgrave Macmillan): 78-95.

Larkins, Cath/ Lange, Andreas/ Mierendorff, Johanna (2014), “Essential ingredients in child and young person-led research” *Participation, Citizenship and Intergenerational Relations in Children and Young People’s Lives Children and Adults in Conversation*, Editörler: Joanne Westwood, Cath Larkins, Dan Moxon, Yasmin Perry, Nigel Thomas, (Palgrave Macmillan): 109-116.

Loots, Sonja/ Walker, Melanie (2016), “A Capabilities-based Gender Equality Policy for Higher Education: Conceptual and Methodological Considerations” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:17, Sayı:2) 260-277, Doi: 10.1080/19452829.2015.1076777

Manion, Caroline/ Menashy, Francine (2013), “The Prospects and Challenges of Reforming the World Bank’s Approach to Gender and Education: Exploring the Value of the Capability Policy Model in The Gambia” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:14, Sayı:2) 214-240, Doi: 10.1080/19452829.2012.693909

- Mok, Kwangsu/ Jeong, Wongyu (2016), “Revising Amartya Sen’s capability approach to education for ethical development” *Asia Pacific Education Review*, (Cilt:17) 501-510. Doi: 10.1007/s12564-016-9449-2
- Olk, Thomas (2009), “Children, Generational Relations and Intergenerational Justice” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael-Sebastian Honig. (Palgrave Macmillan): 188-201
- Öztan, Güven, Gürkan (2013), *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları)
- Percy-Smith, Barry (2006), “From Consultation to Social Learning in Community Participation with Young People” *Children, Youth and Environments*, (Cilt: 16, Sayı: 2) 153-179, (Çevrimiçi) <http://www.colorado.edu/journals/cye>, 6 Mart, 2020
- Percy-Smith, Barry (2016), “Negotiating Active Citizenship: Young People’s Participation in Everyday Spaces” *Politics, Citizenship and Rights*. 2016, Editörler: Kirsi Pauliina Kallio, Sarah Mills, (Springer Reference): 401-422.
- Potsi, Antoanneta/ D’Agostino, Antonella/ Giusti, C./ Porciani, L. (2016), “Childhood and Capability deprivation in Italy: a multidimensional and fuzzy set approach” *Quality&Quantity*, (Cilt:50) 2571-2590. Doi: 10.1007/s11135-015-0277-y
- Powell, Mary, Ann/ Graham, Anne/ Canosa, Antonia/ Anderson, Donnah/ Moore, Tim/ Robinson, Sally/ Thomas, Nigel P./ Taylor, Nicola (2020), “Child safety in policy: Who is being kept safe and from what?” *Social Policy & Administration*, (Cilt: 54) 1160-1178, doi:10.1111/spol.12591
- Qvortrup, Jen (2009), “Childhood as a Structural Form” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael- Sebastian Honig. ss.21-33, Palgrave Macmillan): 21-33.
- Thomas, Nigel Patrick (2007), “Towards a Theory of Children’s Participation” *The International Journal of Children s Rights*, (Cilt:15) 199-218.
- Thomas, Nigel Patrick (2021), “Child-led research, children’s rights and childhood studies: A defence” *Childhood*, (Cilt:1,Sayı:14) Doi: 10.1177/0779/079507658628212919966743

- Truscott, Julia/ Graham, Anne/ Powell Mary Ann (2019), “Ethical Considerations in Participatory Research with Young Children” *Participatory Research with Young Children*, Editör: Angela Eckhoff, (Springer Yayınları): 21-38
- Uyan- Semerci, Pınar/ Müderrisoğlu, Serra/ Karatay, Abdullah/ Akkan, Başak/ Kılıç, Zeynep/ Oy, Burcu/ Uran, Şaylan (2012), *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları)
- Vaughan, R. Peppin (2016), “Education, Social Justice and School Diversity: Insights from the Capability Approach” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:17, Sayı:2) 206-224, Doi: 10.1080/19452829.2015.1076775
- Wang, Li (2014), “China’s Janus-faced Approach to Su Zhi Education: A Capability Perspective” *Journal of Human Development and Capabilities*, (Cilt:15, Sayı:4) 308- 319, Doi: 10.1080/19452829.2013.877424
- Webster, Deborah/ Dunne, Laura/ Hunter, Ruth (2021), “Association Between Social Networks and Subjective Well-Being in Adolescents: A Systematic Review” *Youth and Society*. (Cilt: 53, Sayı: 2) 175-210. Doi: 10.1177/0044118X20919589
- Westwood, Joanne/ Larkins, Cath/ Moxon, Dan/ Perry, Yasmin/ Thomas, Nigel (2014), “Introduction” *Participation, Citizenship and Intergenerational Relations in Children and Young People’s Lives Children and Adults in Conversation*, Editörler: Joanne Westwood, Cath Larkins, Dan Moxon, Yasmin Perry, Nigel Thomas, (Palgrave Macmillan): 1-9
- Woodhead, Martin (2009), “Child Development and the development of childhood” *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*, Editörler: Jens Qvortrup, William A. Corsaro and Michael-Sebastian Honig. (Palgrave Macmillan): 46-61
- Yerkes, Mara/ Javornik, Jana (2019), “Creating Capabilities: Childcare policies in comparative perspective” *Journal of European Social Policy*, (Cilt: 29, Sayı: 4) 529-544. Doi: 10.1177/0958928718808421.
- Yousefzadeh, Sepideh/ Biggeri, M./ Arciprete, C./ Haisma, H. (2018), “A Capability Approach to Child Growth” *Child Indicators Research*, (Cilt: 12) 711-731. Doi: 10.1007/s12187-018-9548-1